

ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ТА МІЖНАЦІОНАЛЬНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто сутнісні характеристики та визначено зміст міжетнічних відносин, встановлено міждисциплінарні зв'язки. Розкрито проблему формування міжетнічних відносин як одного з аспектів громадянського виховання.

Ключові слова: міжетнічні відносини, громадянське виховання, міжнаціональна проблема.

Відносини між етносами супроводжують увесь розвиток людської цивілізації. Вони мають глобальний характер, тож впливають на всі сфери суспільного життя – політичну, соціально-економічну, духовну, сімейно-побутову тощо. Їх наслідки постійно відчуваються як у загальносвітовому масштабі, так і на різних рівнях суспільної стратифікації – міждержавному, регіональному, а також у відносинах між окремими народами, етнічними групами, індивідами. Тож, якщо не вдається досягнути порозуміння на міжетнічному рівні, тоді розпочинаються найрізноманітніші конфлікти, що призводять до винищення цілих народів. Необхідність постановки питання дослідження сутності міжетнічного конфлікту, ролі держави в гармонізації міжетнічних відносин у сучасних реаліях зумовлена потребами теорії та практики українського соціо- і державотворення, повноправного входження України у європейське співтовариство. Сьогодні вищеназвана проблема є актуальною не лише в Україні, а й у багатьох інших європейських державах, наприклад, у Німеччині, Австрії, Чехії.

Аналіз наукових праць із проблеми формування міжетнічних відносин свідчить про те, що вона розроблялася у контексті різних наукових галузей. Філософські та культурологічні аспекти розкривалися у дослідженнях Є. Андроса, Ю. Бромля, Л. Гумільова, В. Кафарського, І. Кононова, загальнопедагогічні та психологічні – Т. Андрущенко, Ю. Арутюняна, В. Бизової, Г. Волкова, З. Гасанова, В. Заслуженюка. Вітчизняні та зарубіжні науковці досліджували різні аспекти проблеми формування міжетнічних відносин, проте, на нашу думку, порушена проблема потребує більш детальної розробки.

Метою статті є визначення сутнісної характеристики та змісту міжетнічних відносин, установлення міждисциплінарних зв'язків під час формування міжетнічних відносин, розкриття проблеми формування міжетнічних відносин як одного з аспектів громадянського виховання.

У вік глобалізації та інтеграції традиційні етнічні цінності декому можуть здаватися архаїчними та неістотними. Проте сучасні реалії вимагають урахувати етнічний фактор, адже у випадку вступу України в Європейську спільноту саме етнічна самобутність сприятиме тому, що певний етнос не розчиниться безслідно серед інших народів.

У зв'язку із цим актуальним є підхід М. Стельмаховича до факту притаманності українцям власних національних особливостей, національного характеру, національної та людської гідності, що “аж ніяк не відмежовує українця від інших народів, а націлює на міжнародну співдружність, спрямовує в зага-

льнолюдське лоно”, адже “той, хто любить свій народ, як правило, з повагою ставиться до інших народів; той, хто знає й шанує свою національну мову й культуру, як правило, прагне оволодівати й іноземними мовами, досягнути загальнолюдські культурні здобутки. Через засвоєння своїх, власних, народних, національних надбань можна по-справжньому опанувати загальнолюдськими духовними цінностями”. Дослідник наголошує на тому, що міжнаціональне зближення має відбуватися на ґрунті розвитку народних національних культур. Тільки за таких обставин “український народ увіллється у міжнародну інтеграцію як рівний серед рівних, як гідний серед гідних” [1, с. 164].

У світовій науці немає чіткості у визначенні термінів “міжгрупові відносини”, “міжгрупова поведінка”, “міжгрупова взаємодія” і навіть “міжгруповий конфлікт”. Вони вживаються майже як рівнозначні.

У контексті вивчення проблеми міжгрупової поведінки слід звернутися до твердження Т. Стефаненко, яка розглядала міжетнічні відносини не тільки як відносини між групами (суперництво або співробітництво). На її думку, сюди потрібно включити й ставлення до груп, які виявляються в уявленнях про них – від позитивних образів до забобонів. Відносини між групами можуть виникати і без безпосередньої взаємодії між ними, що не раз виявлялося в емпіричних дослідженнях. Очевидно, що міжгрупові відносини – це відносини між групами, у тому числі між етнічними спільнотами, тобто відносини, об’єктом і суб’єктом яких є групи. Однак багато соціальних психологів під міжгруповими відносинами розуміють, насамперед, відносини між індивідами як представниками конкретних груп.

Такої точки зору дотримувався британський соціальний психолог А. Тешфел. Усі відносини між людьми він розташовував на континуумі, полюси якого становлять міжособистісні та міжгрупові відносини між представниками конкретних груп.

Ю. Арутюнян називав міжетнічні відносини різновидом соціальних зв’язків між структурними елементами суспільства, об’єктом і суб’єктом яких є етнічні групи. Виходячи із цього, дослідник пропонував розуміти “міжетнічні відносини” в широкому та вузькому значенні. У широкому значенні термін “міжетнічні відносини” розуміється як взаємодія народів у різних сферах – політиці, культурі та ін., у вузькому значенні – як міжособистісні відносини людей різних національностей, які теж відбуваються в різних сферах спілкування – трудовому, сімейно-побутовому, а також сусідському, дружньому та інших видах неформального спілкування [3, с. 10].

Характер міжетнічних відносин – дружній, нейтральний або ворожий – залежить, насамперед, від умов макросередовища, системи соціальних відносин, розвитку держави. Крім того, міжетнічні відносини залежать і від умов, що складаються у мікросередовищі – у конкретних територіальних колективах, спільнотах. У мікросередовищі мають значення такі фактори, як соціальна структура контактуючих етносів, її динаміка, історичне минуле і сучасна ситуація спілкування, наприклад, міра зацікавленості у контактах, традиції спілкування, а також культурні фактори [4, с. 163].

Міжетнічні відносини – один із найважливіших структурних елементів етнонаціональної ситуації. Вони відображають результатив пливучії (етнонаціональної ситуації) формування. Поняття “етнонаціональна ситуація” включає, крім міжетнічних відносин, механізм поповнення етнічних утворень, кількісний і якісний склад етнонаціональних груп, динаміку внутрішніх процесів у цих групах, рівень соціального задоволення та пов’язані з ним дії представників національних меншин і етнічних груп, спрямовані на покращення свого соціально-економічного становища та політико-правового статусу в суспільстві країни проживання [4, с. 166].

Відносини, що складаються між людьми різних національностей, так само, як і між народами в цілому, є результатом спільних соціальних умов. Міжнаціональні відносини складаються під впливом складних взаємодій об’єктивних обставин, перш за все, соціально-політичних, економічного становища контактуючих національностей і суб’єктивних факторів – сприйняття об’єктивних обставин людьми, їхніх асоціацій, зіставлень [4, с. 168].

У ракурсі культури та її цінностей систему міжетнічних відносин дає можливість проаналізувати системно-ціннісний контекст. Ціннісні пріоритети етносів і, відповідно, відносини між їх ціннісними системами, поза сумнівом, зумовлені соціально-історичними (і навіть природними) обставинами. Урахування визначених контекстів аналізу міжетнічних відносин, на думку Є. Степанова, створює можливості для наукового обґрунтування теорії та практики встановлення міжетнічних відносин. Так, важливим постає зіставлення автостереотипу певного етносу із гетеростереотипами інших етносів, урахування неоднорідності, диференційованості кожного етносу, ситуативних соціальних обставин, які так чи інакше впливають на самооцінку та відносини етносів. Опора на соціально-історичний аналіз допоможе не тільки глибше зрозуміти причини стану міжетнічних відносин, що спостерігається, а й побачити перспективи їх розвитку, розробити досить обґрунтований прогноз, запропонувати ефективні заходи оптимізації відносин.

У сучасних педагогічних дослідженнях проблема формування міжетнічних відносин часто розглядається як один із аспектів виховання громадянина. Так, вітчизняна дослідниця Г. Назаренко, розглядаючи міжетнічні відносини у складі компонента виховання громадянина України, особливу значущість приділяє сучасним науковим дослідженням конкретно-педагогічного і технологічного підходів до формування громадянськості особистості (В. Гонський, О. Докукіна, П. Ігнатенко, В. Каюков, Н. Косарева, Л. Крицька, В. Поплужний, Л. Рехтета, М. Рудь та ін.). У працях цих дослідників особистість розглядається як найвища цінність суспільства, як рівноправний суб’єкт відносин із державою.

Актуальною в аспекті виховання громадянськості молодого покоління є розроблена К. Чорною модель особистісно орієнтованої системи громадянського виховання сучасних школярів. Важливе місце у змісті громадянського виховання посідає формування міжетнічних відносин на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності.

Серед принципів, дотримання яких під час громадянського виховання особистості є найбільш вагомими у налагодженні міжетнічних відносин, на нашу думку, слід назвати: принцип гуманізації та демократизації виховного процесу, що передбачає рівноправність, проте рівнозобов'язаність учасників педагогічної взаємодії, їхню взаємоповагу, переважну діалогічність взаємодії, що викликає у вихованця позитивну налаштованість до впливів вихователя, відкритість до сприйняття громадянських цінностей (щирості, доброти, справедливості, доброзичливості, співчутливості, милосердя тощо); принцип інтеркультурності, що передбачає інтегрованість української національної культури у контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру.

Отже, особистість, вихована на таких принципах, здатна зберігати свою національну ідентичність і налагоджувати позитивні міжетнічні відносини, оскільки вона глибоко усвідомлює національну культуру як невід'ємну складову світової культури.

Важливе місце у змісті громадянського виховання посідає формування культури міжетнічних відносин. У Концепції наводиться таке визначення культури міжетнічних відносин: це реалізація взаємозалежних інтересів етносів, народностей під час економічного, політичного, соціального та духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності.

Культура міжетнічних відносин, на думку упорядників Концепції, має економічну, політичну, правову, духовну основи. Деформація цих основ призводить до конфліктних міжетнічних відносин, проявів шовінізму та інших небезпечних для громадянського миру і злагоди ситуацій. Вона виявляється у повазі інтересів, прав, самобутності великих і малих народів: у підготовці особистості до свідомого життя у вільному, демократичному суспільстві; готовності й умінні йти на компроміси із різними етнічними, релігійними групами заради соціального миру в державі.

У вузькому розумінні культура міжетнічних відносин – це духовно-моральна, духовно-психологічна якість особистості, здатної до активної й ефективної життєдіяльності у поліетнічному середовищі.

Виховання культури міжетнічних відносин, за М. Стельмаховичем, передбачає: формування ставлення до поліетнічності як до загальної, об'єктивної, неминучої реальності, до того ж реальності позитивної, оскільки поліетнічність певного національного цілого має ту перевагу, що створює умови для взаємозбагачення етносів досвідом освоєння природи, формування соціальних зв'язків, розгортання культурного простору тощо; формування гуманного ставлення до представників різних етносів, їхньої історії та культури, того внеску, який зробив той чи інший етнос у розвиток матеріальної та духовної культури, прогресивний розвиток людства.

Отже, першим кроком у справі виховання культури міжетнічних відносин має бути оволодіння культурою свого етносу, усвідомлення своєї етнічної належності та формування етнічної самосвідомості. Другим кроком має бути формування цілісного уявлення про етнічну картину суспіль-

ства та світу в цілому; виховання інтересу до життя і культури інших етносів та адекватного сприйняття їхнього розмаїття, позитивного ставлення до культурних розбіжностей.

Нарешті, третій крок передбачає розвиток умінь і навичок життєдіяльності у поліетнічному середовищі, а саме: формування здатності до встановлення контактів із представниками інших етносів, сприяння набуттю досвіду міжетнічних відносин на основі дотримання етичних і правових норм поведінки у міжетнічній взаємодії; виховання здатності прогнозувати та запобігати конфліктним ситуаціям.

Найважливішою складовою громадянської свідомості є моральність особистості, яка включає певні гуманістичні риси, що являють собою єдність національних і загальнолюдських цінностей, таких як: доброта, увага, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повага, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повага і любов до своїх батьків, роду.

Висновки. Таким чином, розгляд проблеми формування міжетнічних відносин дав можливість розкрити міждисциплінарні зв'язки, визначити характерні особливості та зміст поняття міжетнічних відносин із позицій філософських, культурологічних, психологічних і загальнопедагогічних наукових галузей, встановити значущість питання формування міжетнічних відносин як аспекту громадянського виховання не тільки в Україні, а також і в Європі для гармонізації та регулювання міжетнічної напруженості, встановлення позитивних відносин, що передбачає необхідність подальшого вивчення сутності проблеми формування міжетнічних відносин не лише в теоретичному, а й у практичному значенні.

Список використаної літератури

1. Арутюнян Ю.В. Этносоциология / Ю.В. Арутюнян, Л.М. Дробижева, А.А. Суколов. – М. : Аспект-пресс, 1999. – 271 с.
2. Кривицька О. Толерантність чи конфронтація: вектори етноконфліктного потенціалу України / О. Кривицька // Людина і політика. – 2001. – № 6. – С. 3–22.
3. Нельга О.В. Теорія етносу : курс лекцій / О.В. Нельга. – К. : Тандем, 1997. – 368 с.
4. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка : навч. посіб. / М.Г. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 288 с.

Леоненко Н.А. Формирование межэтнических отношений как междисциплинарная и межнациональная проблема

В статье рассмотрены сущностные характеристики и определено содержание межэтнических отношений, установлены междисциплинарные связи. Раскрыта проблема формирования межэтнических отношений как одного из аспектов гражданского воспитания.

Ключевые слова: межэтнические отношения, гражданское воспитание, межнациональная проблема.

Leonenko N. The formation of inter-ethnic relations and transnational problem as interdisciplinary

The essential characteristics content of the interethnic relations were examined in the article and the interdisciplinary connections were established. The problem of forming the interethnic relations as one of the aspect of civil education of the young generation was considered.

Key words: the interethnic relations, the civil education, interethnic problem.